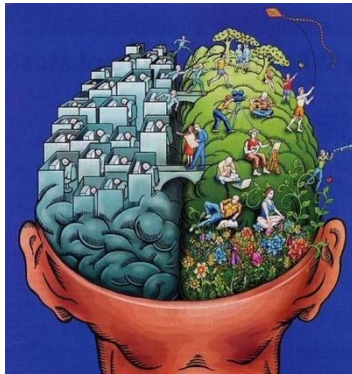

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Méréstechnika és Információs rendszerek Tanszék

Valószínűségi hálók

Előadó:

Dr. Hullám Gábor

Előadás anyaga:

Dr. Dobrowiecki Tadeusz

Dr. Hullám Gábor

Valószínűségi modellezés alapjai

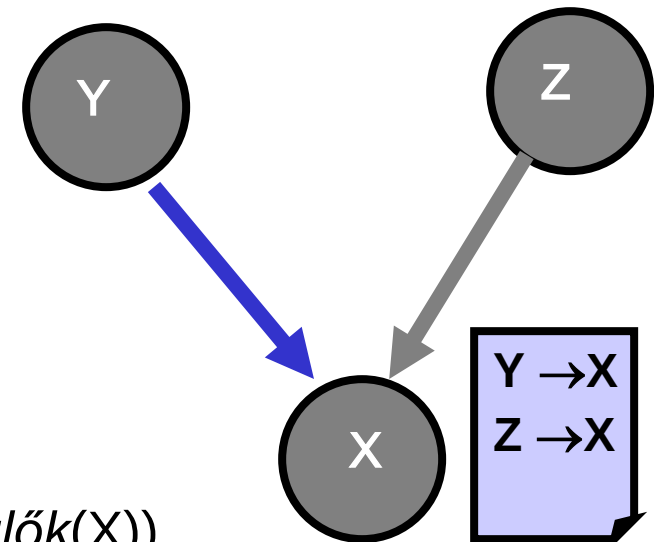
Témakörök

Ajánló
rendszerek

Valószínűségi háló (Bayes-háló) → egy gráf

1. Csomópontok: valószínűségi változók egy halmaza
2. Csomópontok között: irányított élek halmaza:
Az Y csomópontot az X csomóponttal összekötő nyíl →
az *Y-nak közvetlen befolyása* van az X-re
3. Minden csomópont:
feltételes valószínűségi tábla →
szülők hatása a csomópontra $P(X \mid \text{Szülők}(X))$

4. A gráf nem tartalmaz irányított kört (= **irányított, körmentes gráf = DAG**).

Valószínűségi változó = egy állítás a problémáról

Pl. X = HMG szint magas (két érték: I/N), vagy

X = HMG szint (több érték: Magas / Közepes / Alacsony)

Példa

Otthonunkban egy új **riasztót** szereltünk fel. Ez megbízhatóan észleli a **betöréseket**, de kisebb **földrengés** esetén is jelez.

Két szomszédunk, **János** és **Mária**, megígérték, hogy **felhívnak** a munkahelyünkön, ha meghallják a riasztónkat.

János mindig felhív, ha szól a riasztó, de néha összekeveri a telefoncsörgést a riasztó csengésével és ekkor is telefonál.

Mária viszont, mivel szereti hangosan hallgatni a zenét, néha meg sem hallja a riasztót.

Mi tehát a hívások bekövetkezte vagy hiánya alapján szeretnénk megbecsülni a betörés valószínűségét.

- (Bináris) változók (tények):
- Betörés** (megtörtént): Igen/ Nem
 - Földrengés** (megtörtént): Igen/ Nem
 - Riasztás** (megszólalt): Igen/ Nem
 - János telefonál**(t-e): Igen/ Nem
 - Mária telefonál**(t-e): Igen/ Nem

Háló topológiája = egy absztrakt tudásbázis

sok esetben érvényes marad, mivel **általános ok-okozati** folyamatokat ír le az adott problémakörben.

A betöréses háló esetén a topológia azt mutatja, hogy a betörés és a földrengés közvetlenül hat a riasztóra, befolyásolja megszólalásának valószínűségét, ellenben János vagy Mária hívásának bekövetkezése csak magán a riasztón múlik – azaz a háló tartalmazza azt a feltevést, hogy ők közvetlenül nem vesznek észre sem a betöréseket, sem a földrengéseket.

Feltételes valószínűségi tábla – FVT

minden egyes csomópontra.

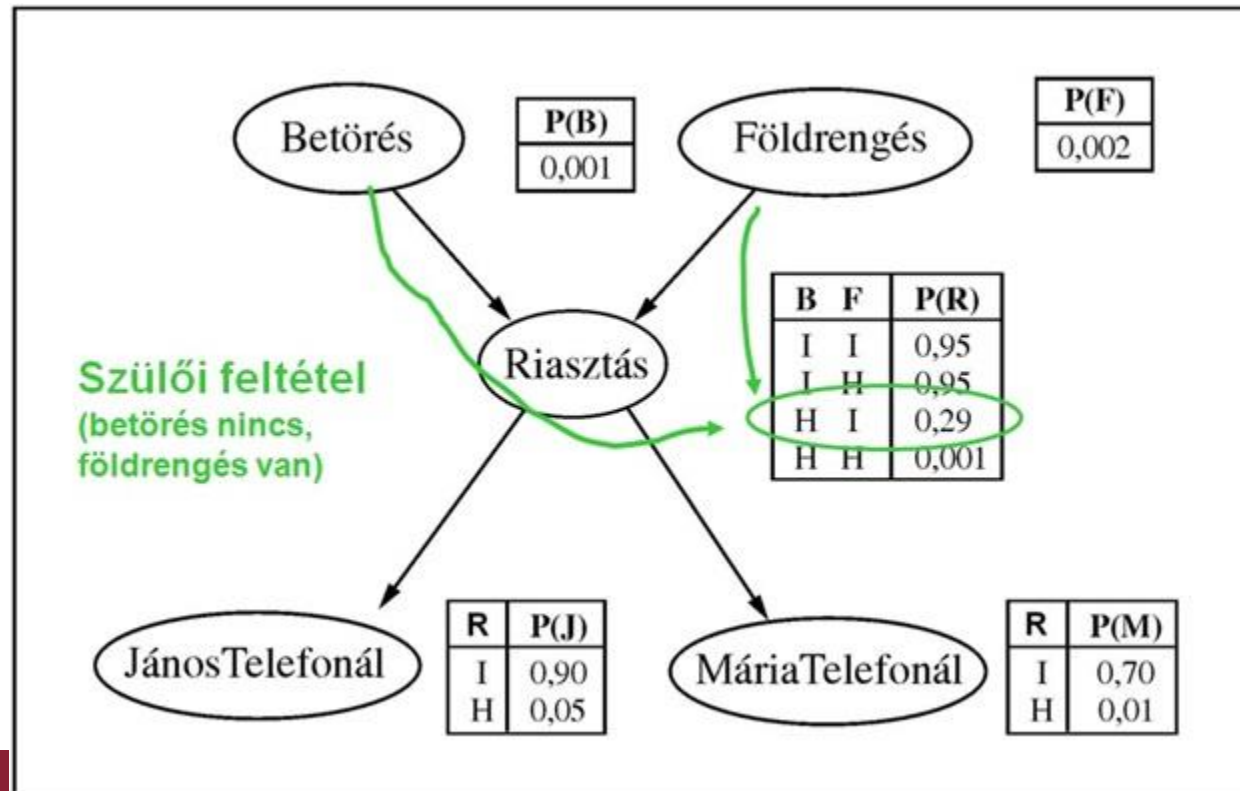
Egy sor a táblázatban az egyes csomóponti értékek feltételes valószínűsége az adott sorhoz tartozó **szülői feltétel** esetén.

Szülői feltétel: a szülő csomópontok értékeinek egy lehetséges kombinációja (**egyfajta elemi esemény a szülők között**).

Általánosabban, ha a változó **bináris**, és ha n **bináris** szülője van:

$2^n - 1$ valószínűség adható meg a feladat alapján.

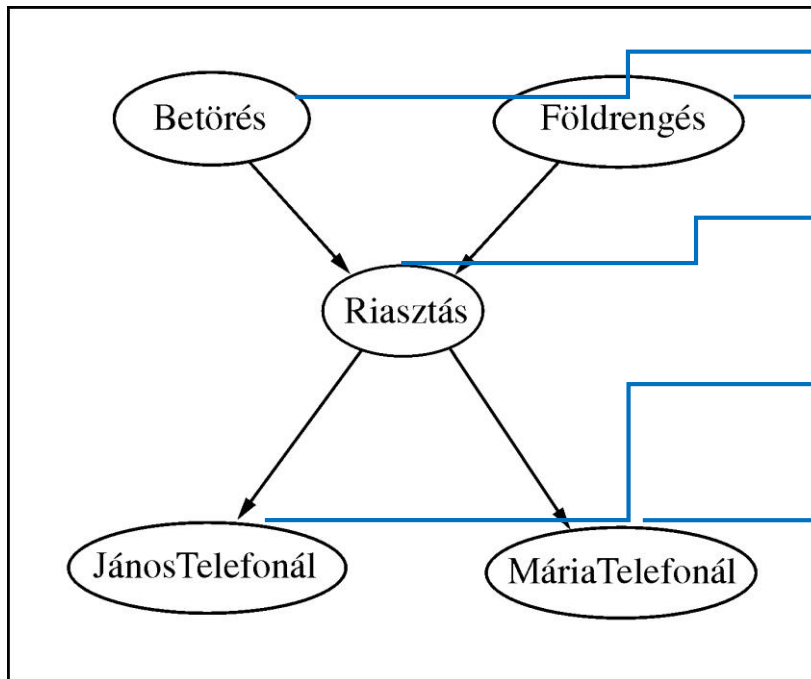
Szülő nélküli csomópont – a változó egyes értékeinek a priori valószínűségei (ha bináris, akkor csak egy).

Együttes eloszlás:

5 változó

= $2^5 - 1 = 31$ db valószínűség

Bayes háló:

2 x 1 db a priori

+

1 x 4 db szülői feltétel

+

2 x 2 db szülői feltétel

= $2 + 4 + 4 = 10$ db

Elég-e?

Általános eset:

Mi van, pl. ha

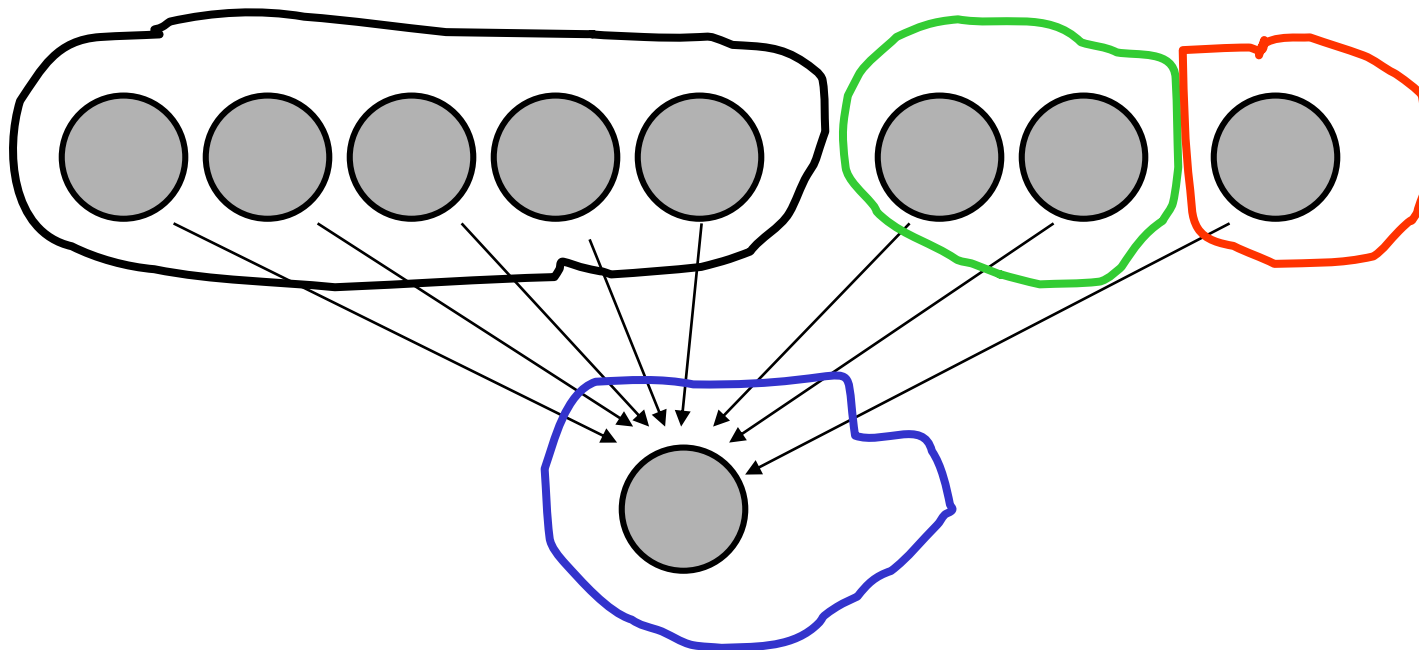
5 db szülő csomópont bináris értékű

2 db szülő csomópont 3-as értékű

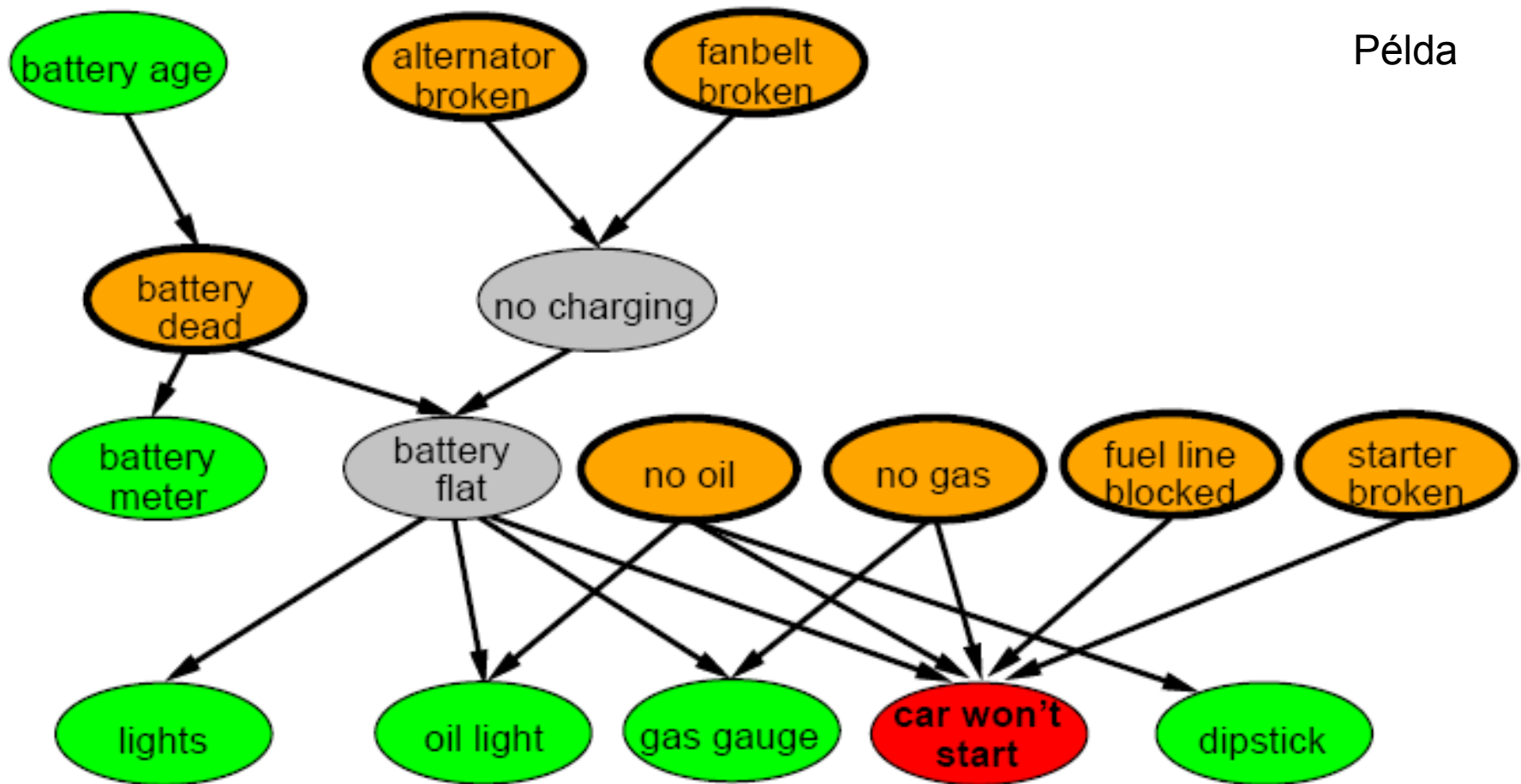
1 db szülő csomópont 4-es értékű és

az eredmény csomópont egy 5-ös értékű

változó?

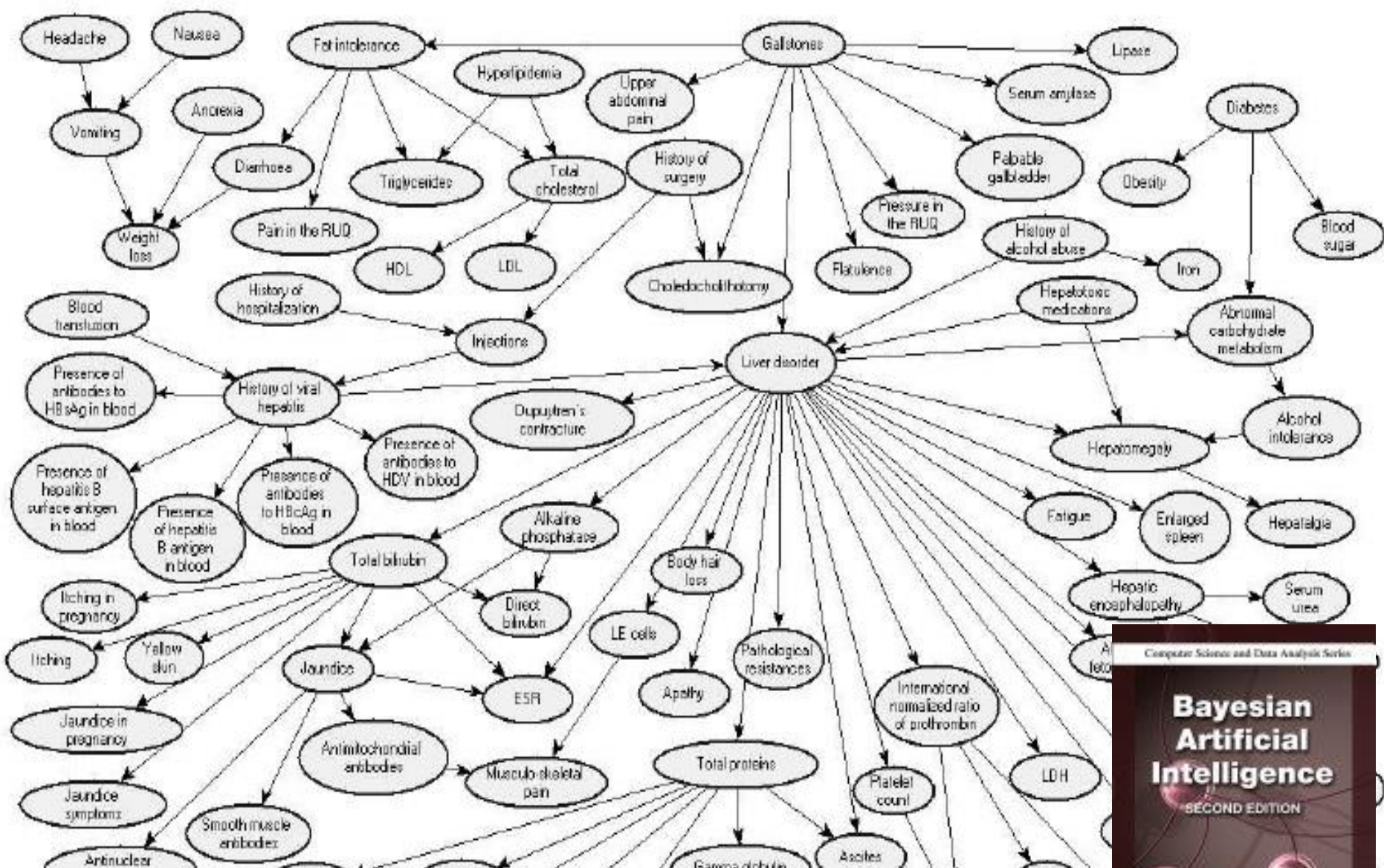

Példa

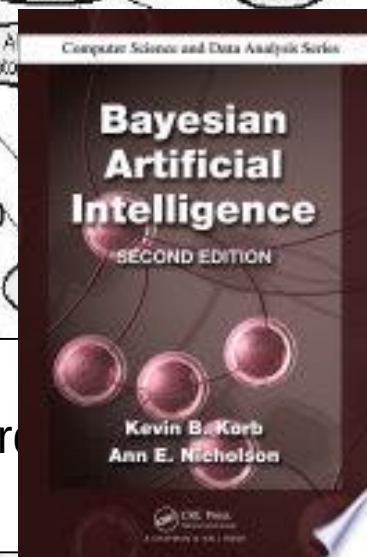
16 (bináris) változó = $2^{16}-1 = 16383$ valószínűség

háló = $7 + 4 \times 2 + 4 \times 4 + 1 \times 32 = 63$ valószínűség (x 260)

Májdiagnózis

A. Onisko et al., Extension of the HEPAR II Model to Multiple-Disorder Diagnosis (2000)

Biológiai és környezeti folyamatok modellezése

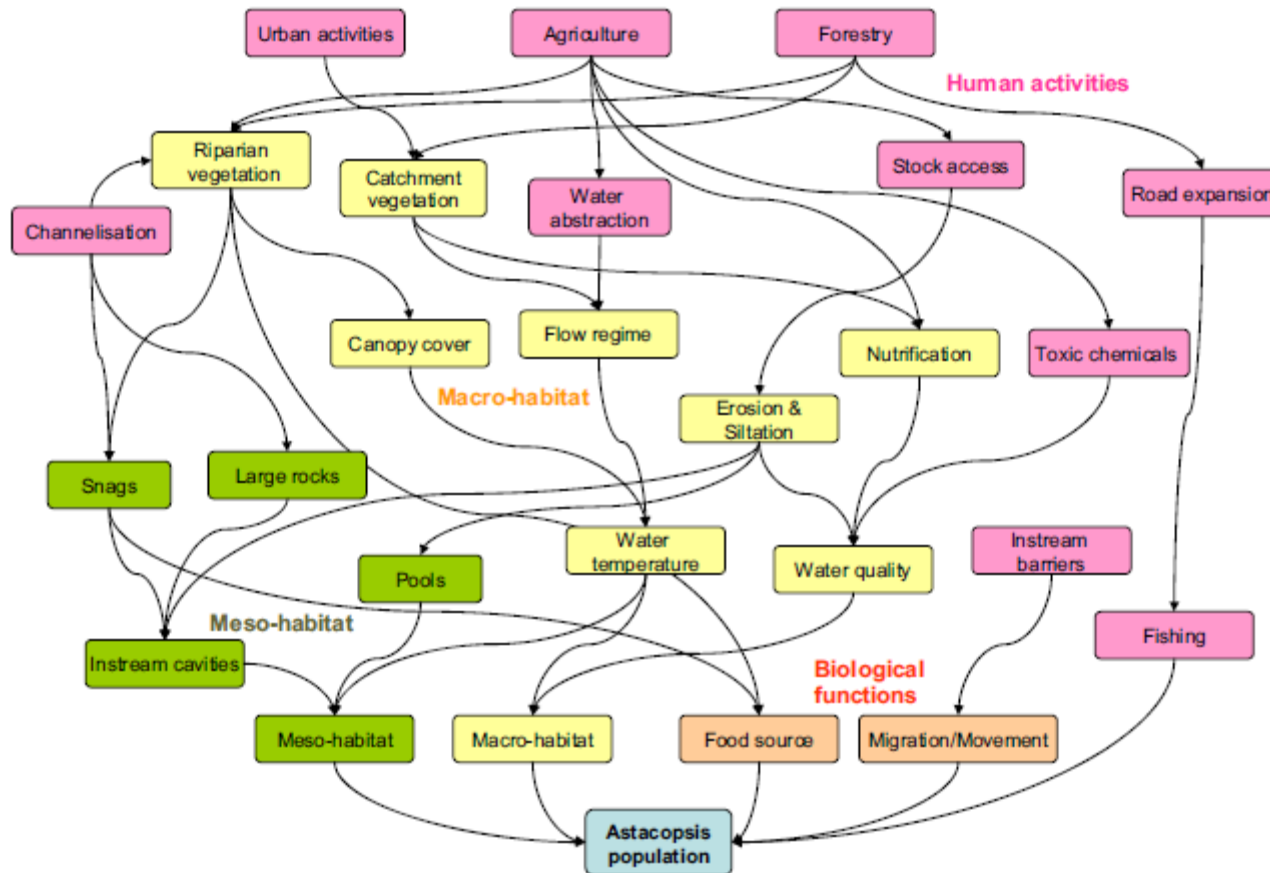
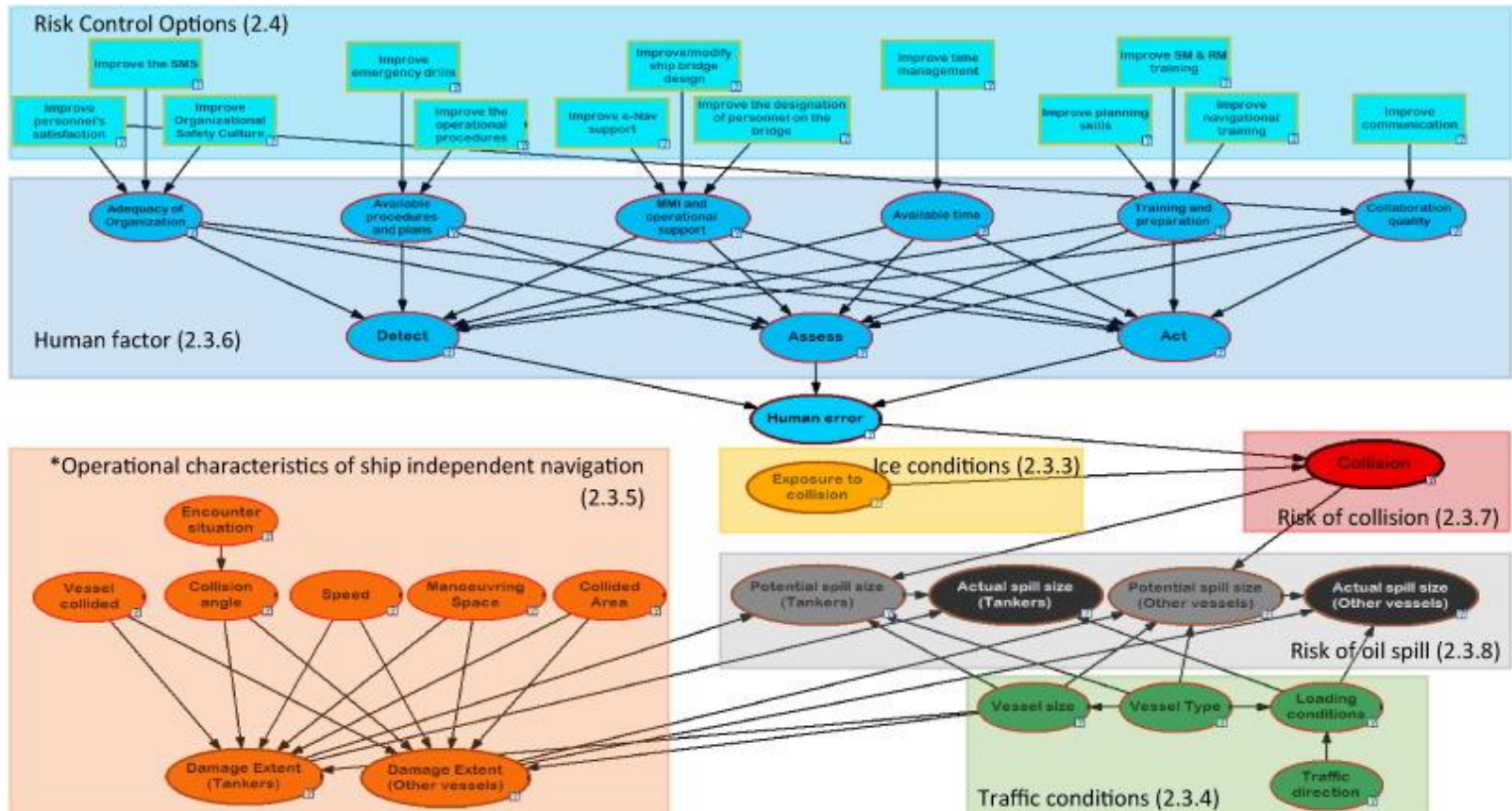

Fig. 2. Conceptual model of the key factors affecting *Astacopsis gouldi* populations.

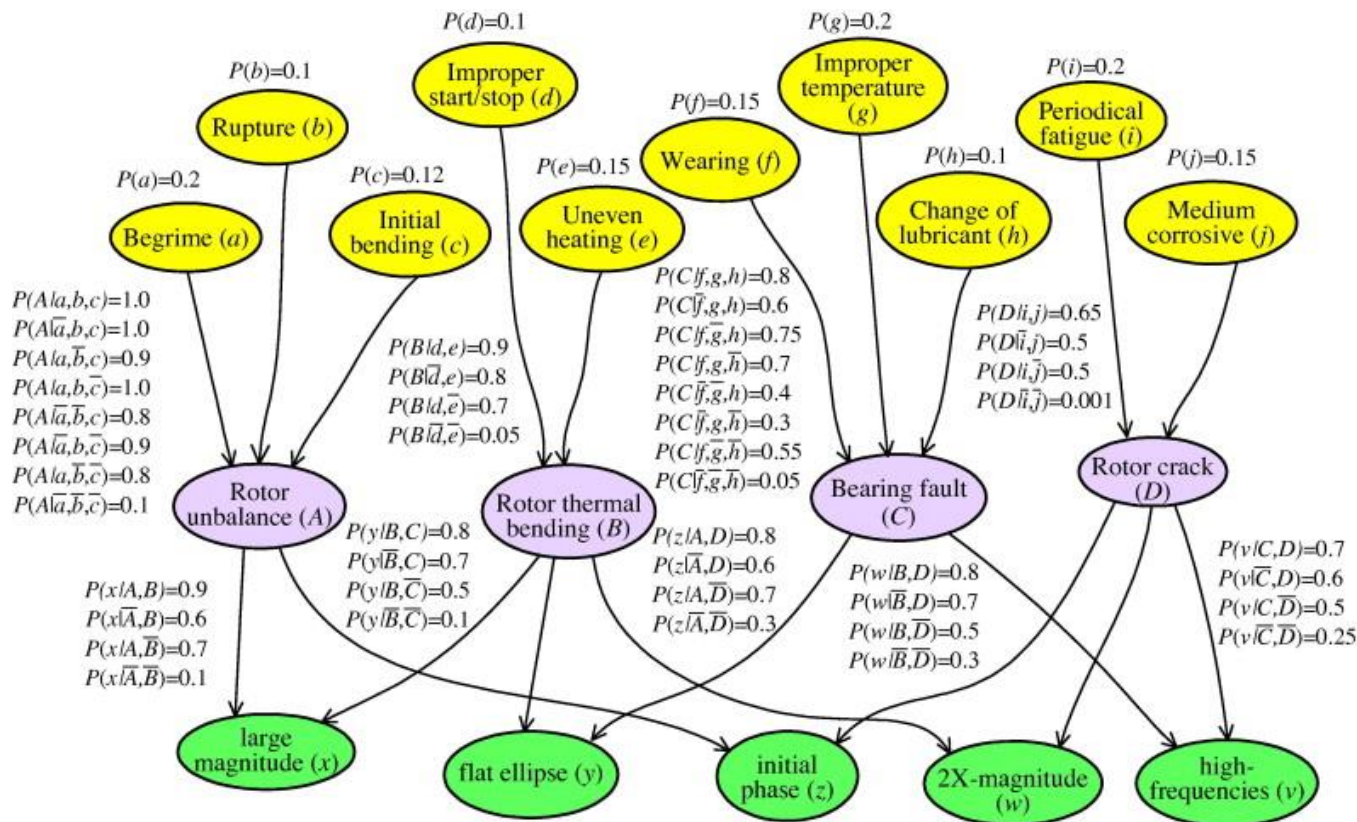
Serena H. Chen & Carmel A. Pollino: Good practice in Bayesian network modelling

Kockázatmodellezés

Osiris A.Valdez et al. : Risk management model of winter navigation operations, Marine Pollution Bulletin, Volume 108, Issues 1–2, 15 July 2016, Pages 242-262

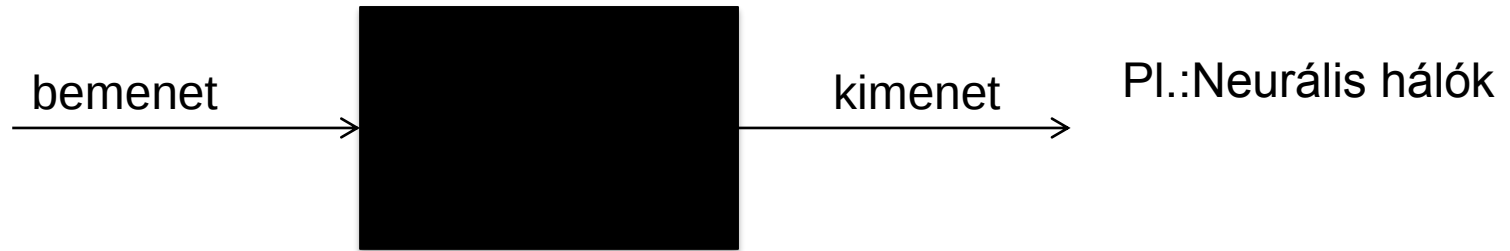
Hibamodellezés és következtetés

- Bin GangXu: Intelligent fault inference for rotating flexible rotors using Bayesian belief network, Expert Systems with Applications, Volume 39, Issue 1, January 2012, Pages 816-822

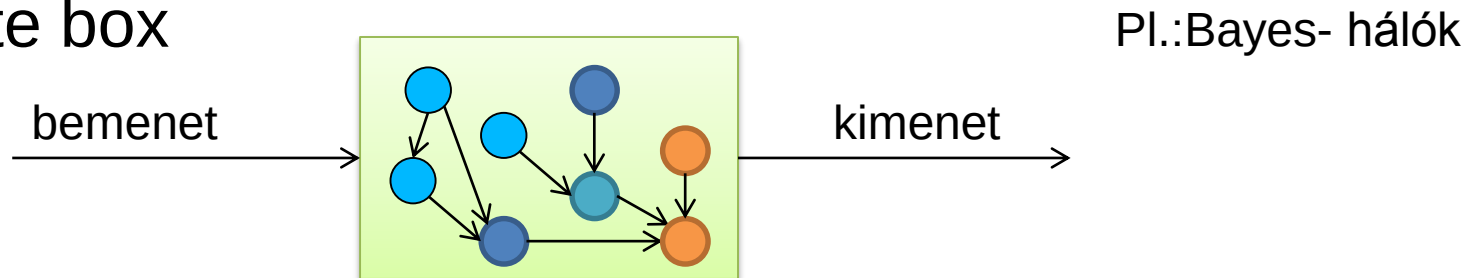
Modelltípusok - kitérő

- Black box

A modell belső működését nem / nehezen lehet értelmezni

- White box

A modell belső működése értelmezhető

A valószínűségi hálók szemantikája

- (1) a háló = **együttes valószínűségi eloszlás** egy leírása,
- (2) a háló = **feltételes függetlenségekről szóló állítások** együttese.

A két szemlélet **ekvivalens**

az első abban segít, hogy hogyan **hozzunk létre** egy hálót
a második abban, hogy hogyan **tervezzünk** következtetési eljárásokat.

Feltételes függetlenség

Ha a szülő (szülői feltétel) ismert, nem érdekes az ősz:

$$P(X_i \mid X_{i-1}, \dots, X_1) = P(X_i \mid \mathbf{Szülők}(X_i)), \quad i=1 \dots n,$$

ha $\mathbf{Szülők}(X_i) \subseteq \{X_{i-1}, \dots, X_1\}$.

Ez utóbbi könnyen teljesíthető a csomópontok olyan sorszámozásával, ami konzisztens a gráf implicit részleges rendezésével.

$$P(X_i \mid \mathbf{Szülők}(X_i), \mathbf{Ősök}(X_i)) = P(X_i \mid \mathbf{Szülők}(X_i))$$

Az együttes valószínűségi eloszlásfüggvény leírása

A valószínűségi hálóban található információk alapján:
az együttes valószínűségi eloszlás bármely bejegyzése kiszámítható.

Egy bejegyzés értéke (globális szemantika):

$$P(X_1 \dots X_n) = \prod_{i=1 \dots n} P(X_i | \text{Szülő}(X_i)), i=1 \dots n$$

Az együttes valószínűségi eloszlás minden bejegyzése felbontható a FVT megfelelő elemeinek a szorzatára.

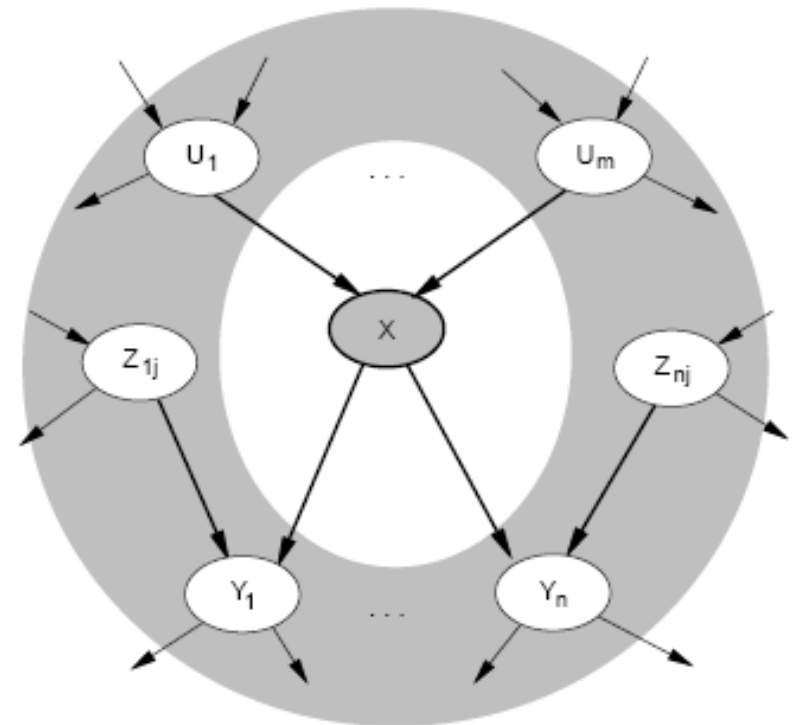
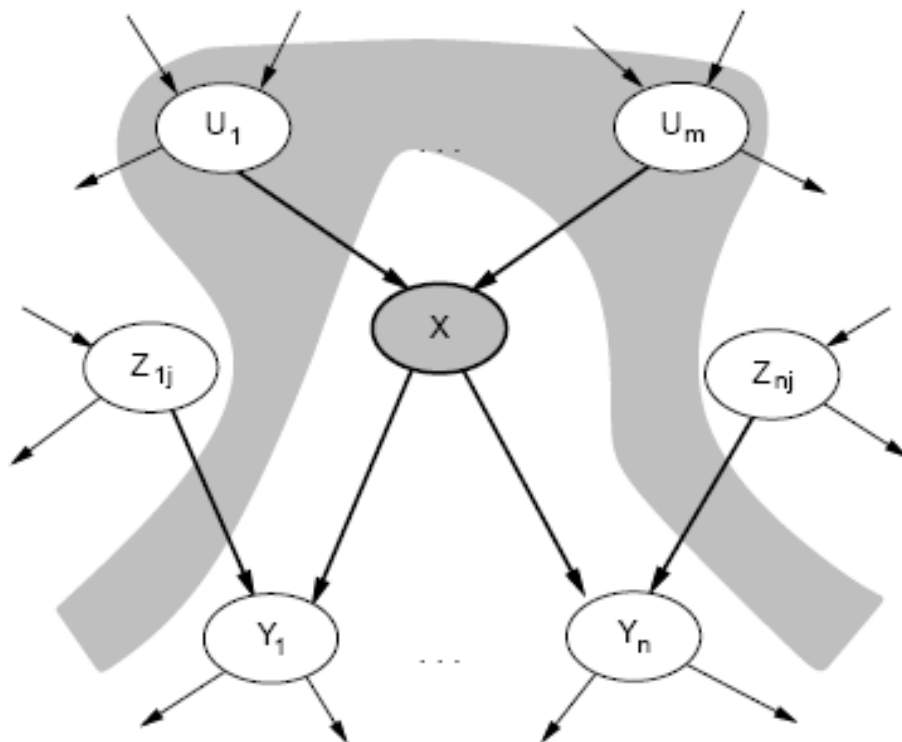
FVT-k: az együttes valószínűségi eloszlás dekomponált leírása.

Egy elemi esemény: pl. a riasztó megszólal, de sem betörés, sem földrengés nem volt, azonban János is és Mária is telefonál:

$$\begin{aligned} P(J \ M \ R \ \neg B \ \neg F) &= P(J | M \ R \ \neg B \ \neg F) P(M \ R \ \neg B \ \neg F) \\ &= P(J | R) P(M | R \ \neg B \ \neg F) P(R \ \neg B \ \neg F) \\ &= P(J | R) P(M | R) P(R | \neg B \ \neg F) P(\neg B) P(\neg F) \\ &= .90 \times .70 \times .001 \times .999 \times .998 = .00062 \end{aligned}$$

Lokális (topológiai) szemantika:

- Minden csomópont (X) feltételesen független a nem leszármazottjaitól (Z), ha a **szülői** adottak (U).
- Minden csomópont (X) feltételesen független minden mástól, ha a **Markov-takarója** adott (szülői+gyerekei+gyerekeinek szülői).
- d-elválasztás** ...

Az általános eljárás egy háló fokozatos megépítésére:

1. Határozzuk meg a problémát leíró változókat (miről érdemes beszélni).
2. Határozzunk meg **egy sorrendet**.
3. Ameddig maradt még érintetlen változó:
 - a) Válasszuk a következő X_i változót és adjunk egy csomópontot a hálózhoz.
 - b) Legyen a $Szülő_k(X_i)$ a csomópontok azon **minimális halmaza**, amik már szerepelnek a hálóban és a feltételes függetlenség tulajdonságát teljesítik – húzzuk be a kapcsolatokat.
 - c) Definiáljuk X_i csomópont feltételes valószínűségi tábláját.

Mindegyik csomópontot csak korábbi csomópontokhoz csatlakoztathatunk
= a háló körmentes lesz.

A valószínűségi háló nem tartalmaz redundáns valószínűségi értékeket, kivéve soronkénti bejegyzéseket a feltételes valószínűségi táblában.

Tömörség és a csomópontok sorrendje

Egy valószínűségi háló gyakran sokkal **tömörebb**, mint az együttes valószínűségi eloszlásfüggvény.

A valószínűségi háló tömörsége a **lokálisan strukturált** (vagy **ritka**) rendszerek egy példája.

Lokálisan strukturált rendszer: egy komponense csak korlátozott számú más komponenssel van kapcsolatban közvetlenül, függetlenül a komponensek teljes számától.

Lokális struktúrák: **inkább a lineáris, mint az exponenciális komplexitás** növekedés.

Tömorség és a csomópontok sorrendje

Lokális struktúrák: **inkább a lineáris, mint az exponenciális komplexitás** növekedés.

Valószínűségi háló n változóból: legtöbb esetben egy változót csak k számú más változó befolyásol, bináris változók = $n \times 2^k$ érték. Együttes valószínűségi eloszlás = $2^n - 1$ érték.

Példa: 20 cs.pont ($n = 20$), max. 5 szülője legyen ($k = 5$),
valószínűségi háló: **640** érték, együttes valószínűségi eloszlás: > **egy millió**.

A gyakorlatban előforduló információcsökkenés miatt lép fel, hogy a valós problémák igen strukturáltak, amit a hálók könnyűszerrel képesek kihasználni.

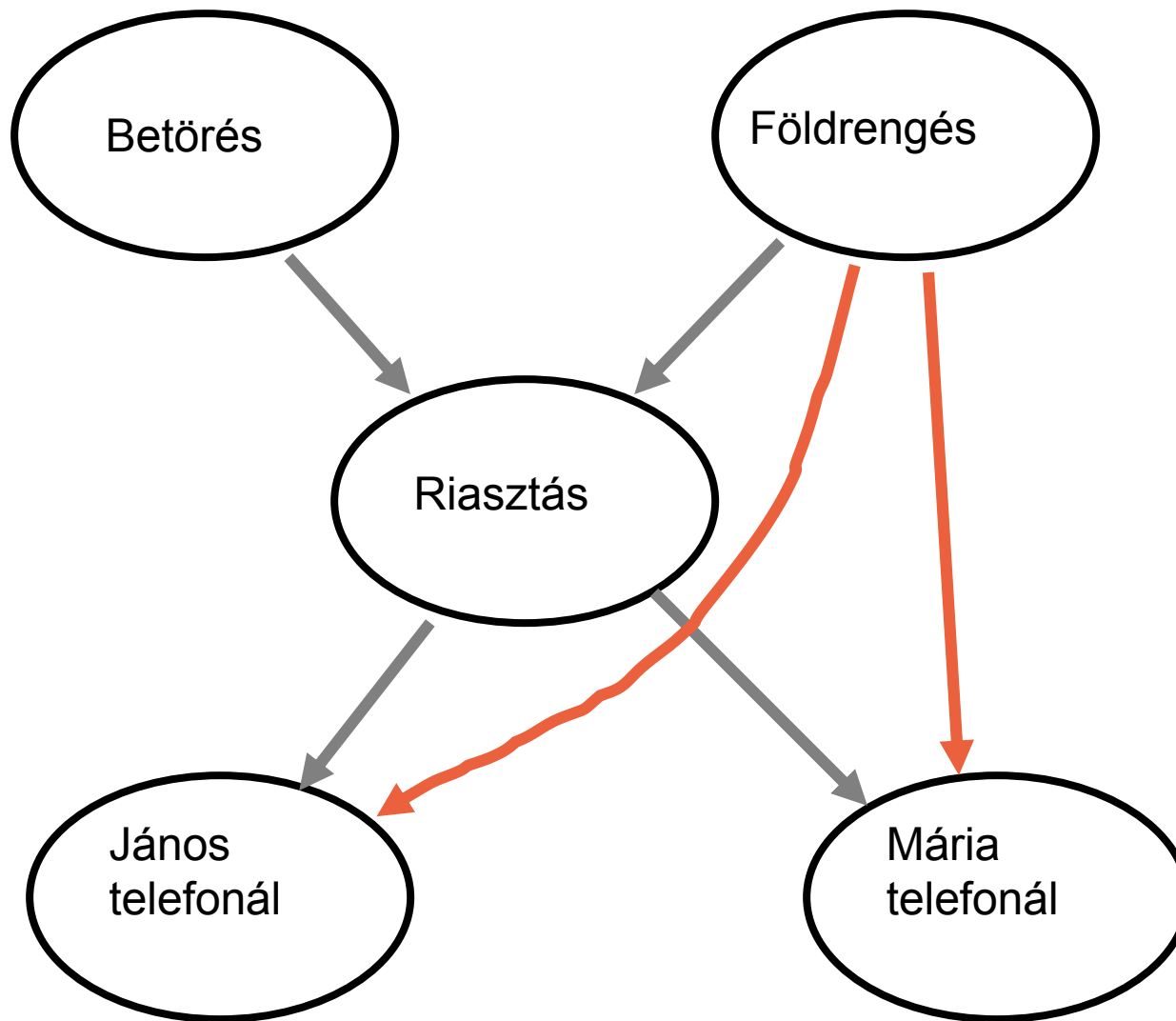
Tömörség és a csomópontok sorrendje

Bizonyos tárgytartományokban létezhetnek olyan **jelentéktelennek tűnő függőségek**, amiket feltétlenül modellezni kell egy új kapcsolat felvételével.

De ha ezek a függőségek ténylegesen jelentéktelenek, akkor lehet, hogy nem éri meg a háló komplexitását megnövelni a pontosság kismértékű növelésének érdekében.

Pl.:

hogya földrengés van, akkor Mária és János akkor sem telefonálna, ha hallanák a riasztót, mivel feltételezik, hogy a földrengés okozta.

$$2 + 4 + 2 + 2 = 10 \text{ (eddig)}$$

$$2 + 4 + 4 + 4 = 14$$

Megéri-e?

Tömörség és a csomópontok sorrendje

A konstrukciós eljárás működése miatt előbb a „**közvetlen befolyásolók**”-at kell a hálózathoz adni, ha azt szeretnénk, hogy **szülőknek tudjuk őket választani** az általuk befolyásolt csomópontnál.

Ezért a helyes sorrend a csomópontok hozzáadásánál: először az „**alapvető okokat**” adjuk a hálózathoz, majd a változókat, amiket befolyásolnak, és ezt addig folytatjuk, amíg el nem érjük a „leveleket”, amiknek **már nincs közvetlen okozati hatása más változókra (azaz a kauzalitás sorrendjében)**.

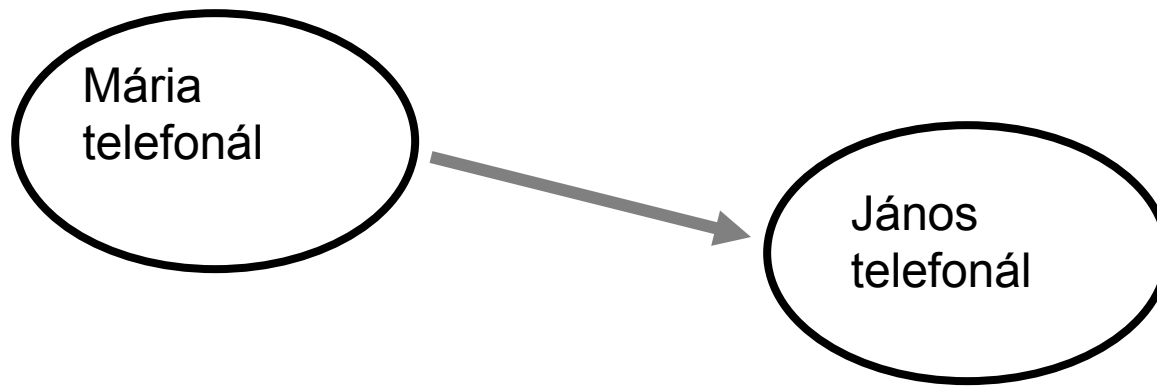
Mi történik, ha történetesen egy rossz sorrendet választunk?

pl.

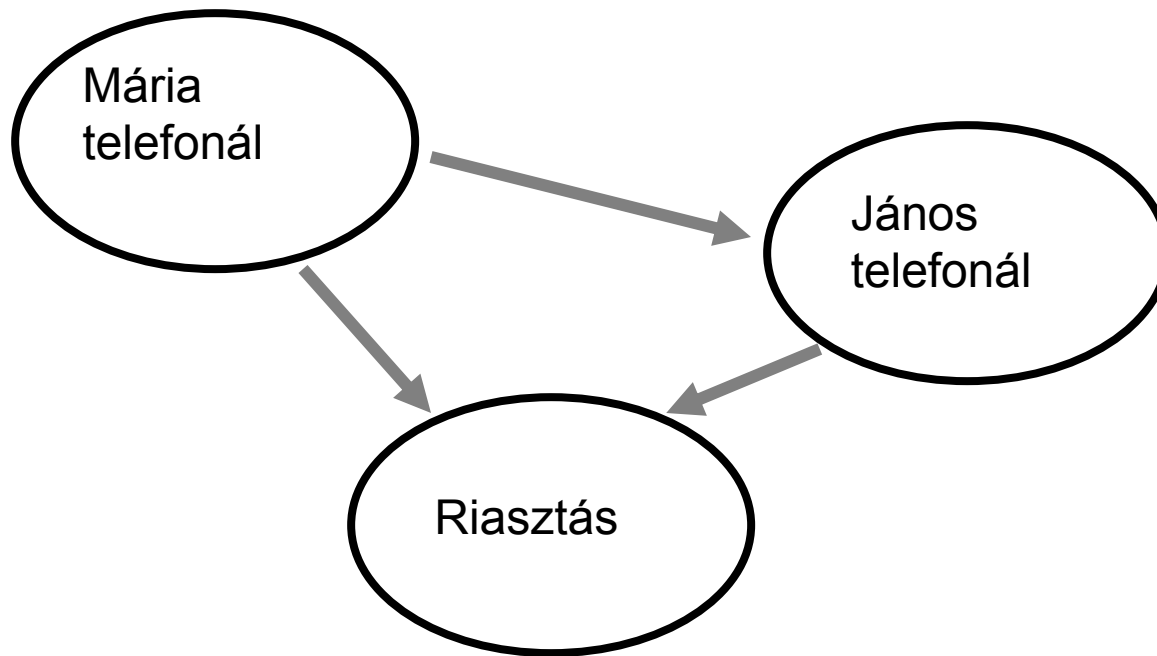
MáriaTelefonál → JánosTelefonál → Riasztás → Betörés → Földrengés.

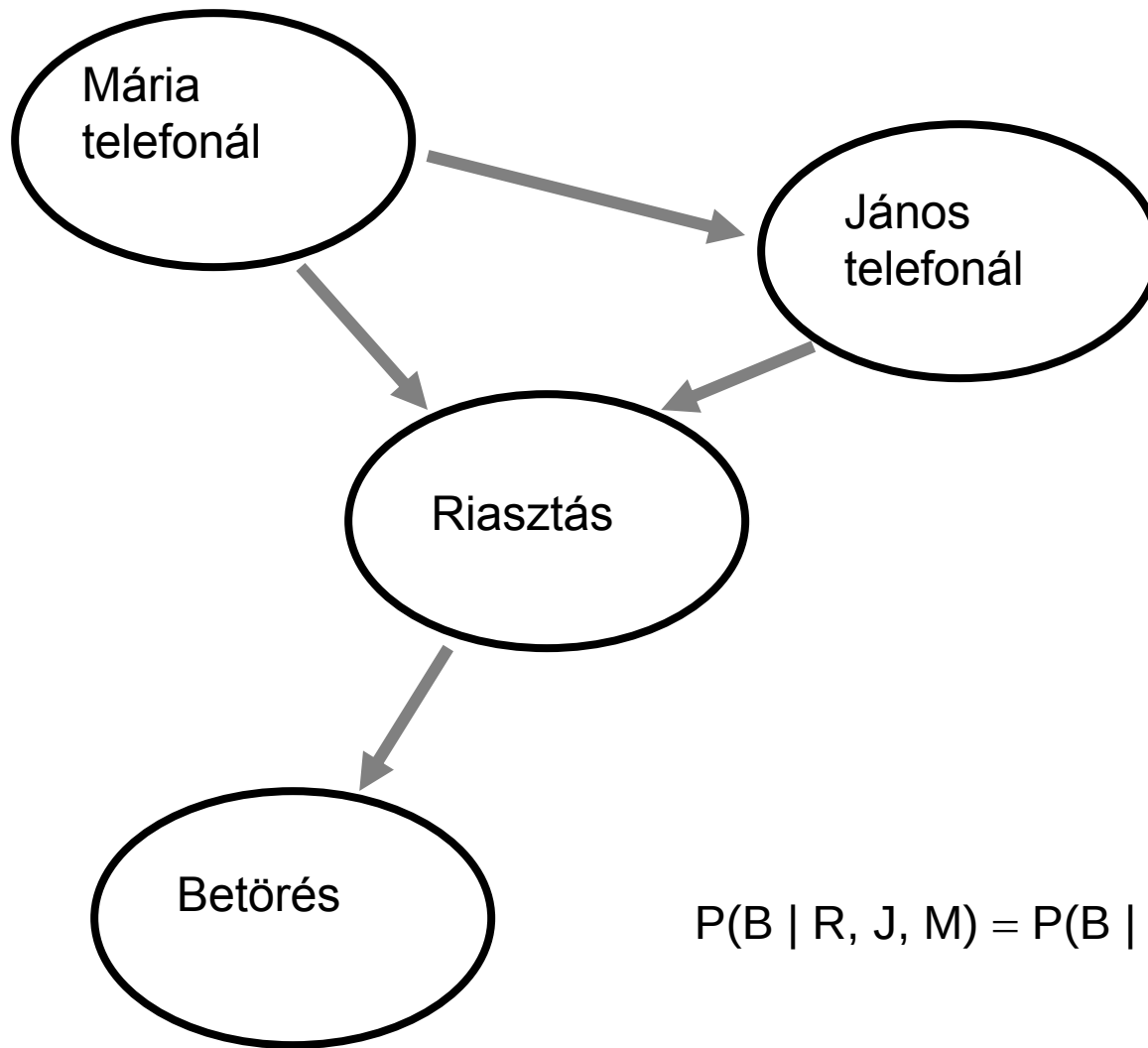
Mária
telefonál

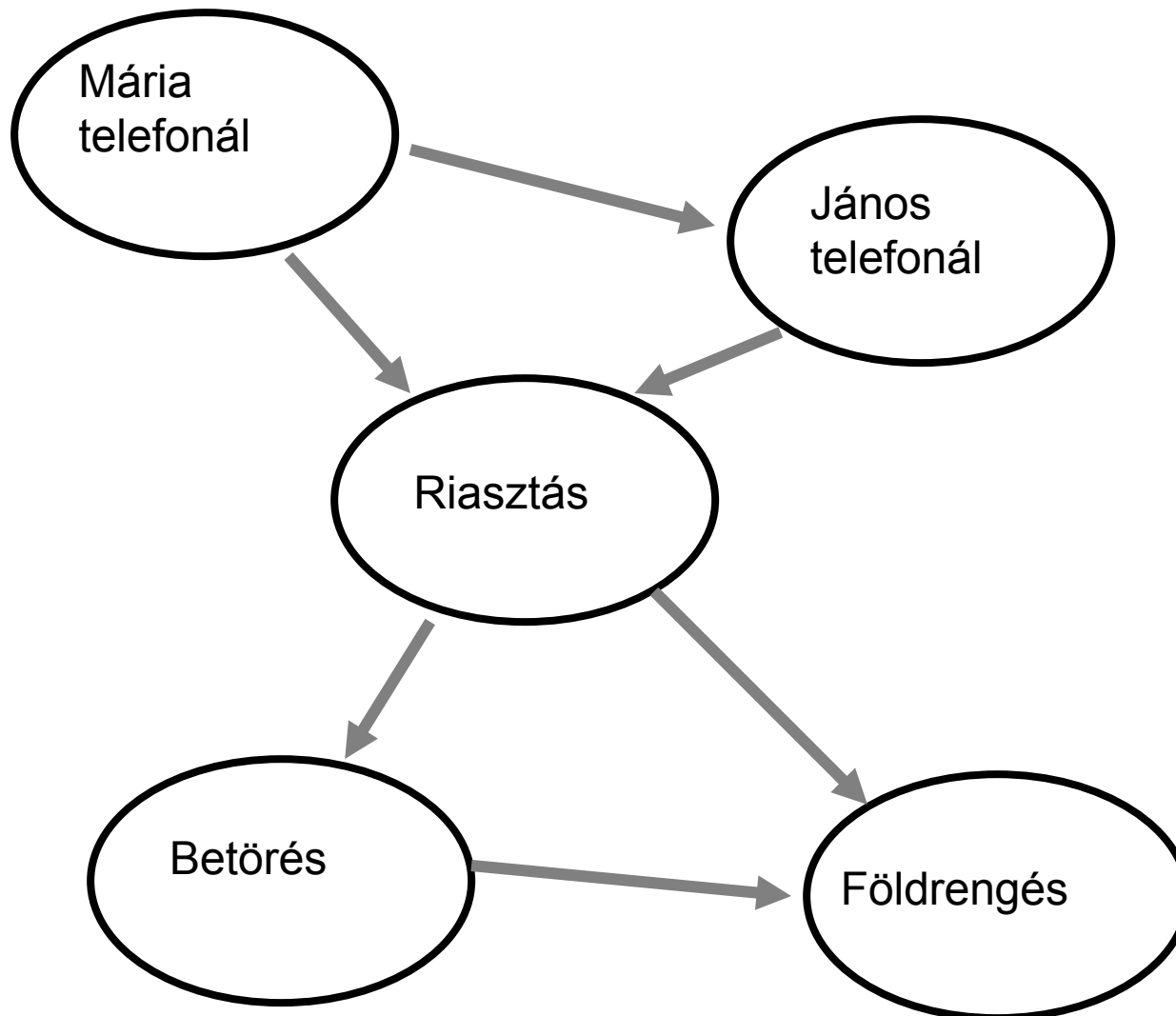
$P(J \mid M) = P(J)$? Nem (azaz van nyíl)

$P(R \mid J, M) = P(R \mid J)?$ $P(R \mid J, M) = P(R)?$ Nem

$$P(B \mid R, J, M) = P(B \mid R)? \quad \text{Igen}$$

$$\begin{aligned}
 &1 + 2 + 4 \\
 &+ 2 + 4 \\
 &= 13
 \end{aligned}$$

$$P(F \mid B, R, J, M) = P(F \mid B, R) \underset{\text{Igen}}{=} P(F \mid R) \underset{\text{Nem}}{=} P(F \mid R)$$

Mi történik, ha történetesen egy nagyon rossz sorrendet választunk?

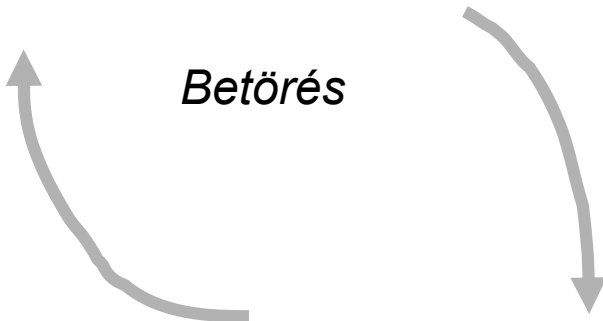
MáriaTelefonál

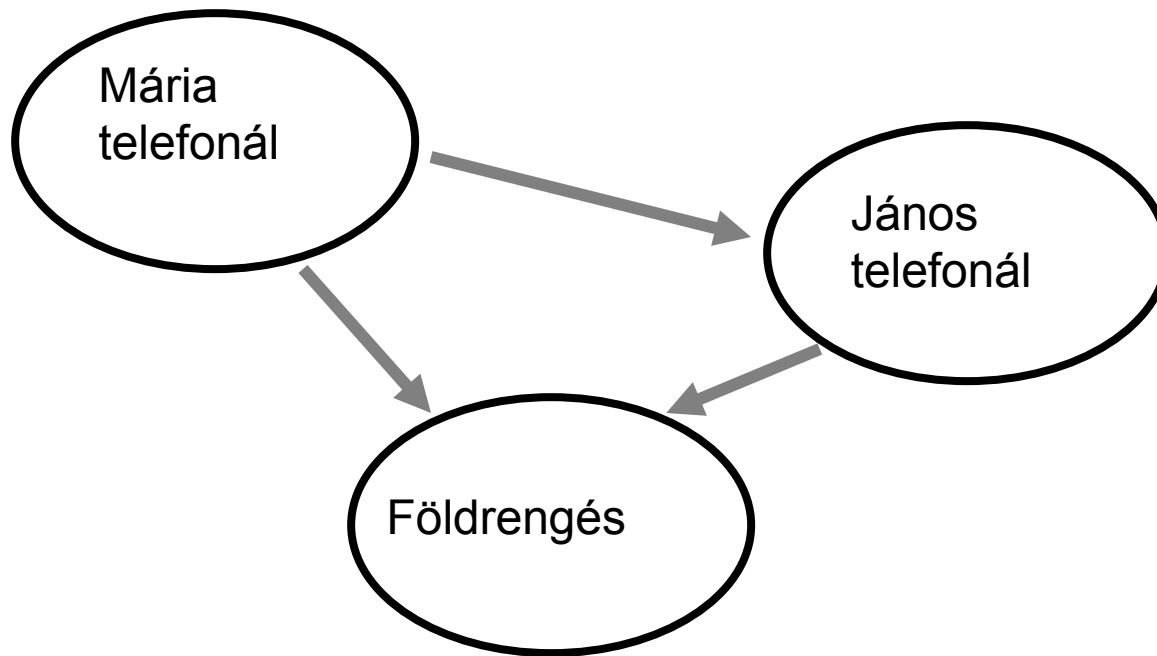
JánosTelefonál

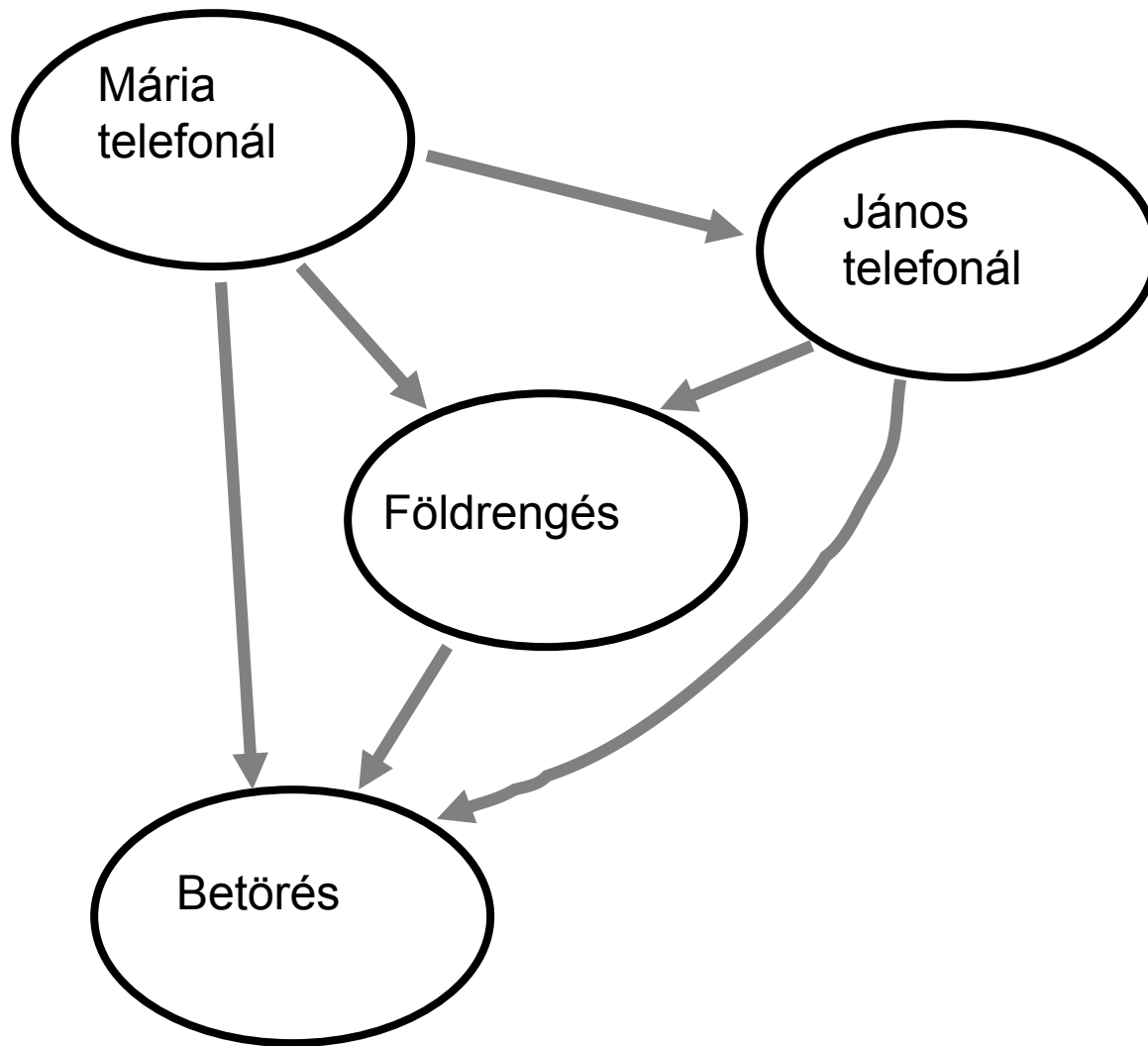
Földrengés.

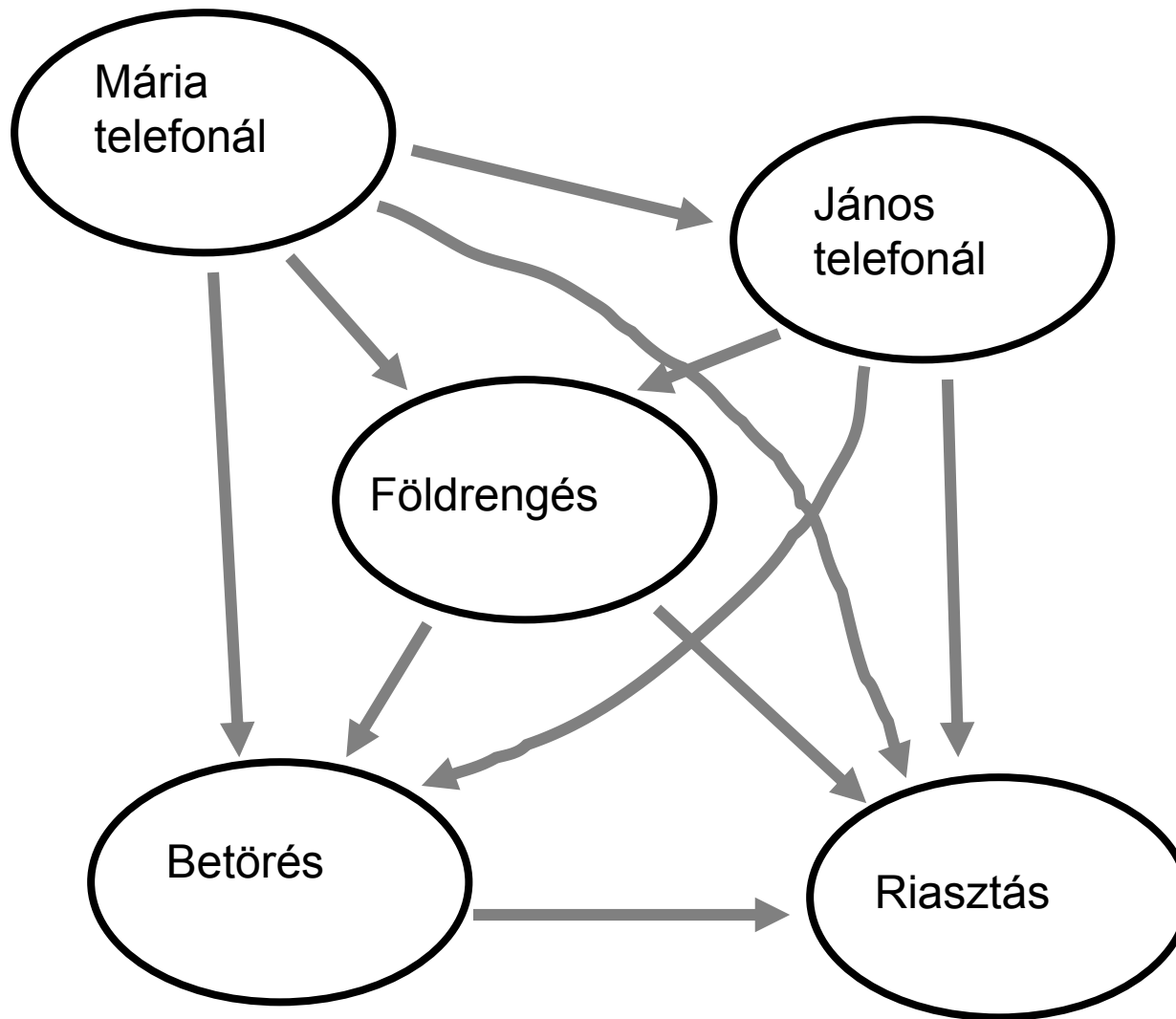
Riasztás

Betörés

$$\begin{aligned}
 &1 + 2 + 4 \\
 &+ 8 + 16 \\
 &= 31 \\
 &= 2^5 - 1
 \end{aligned}$$

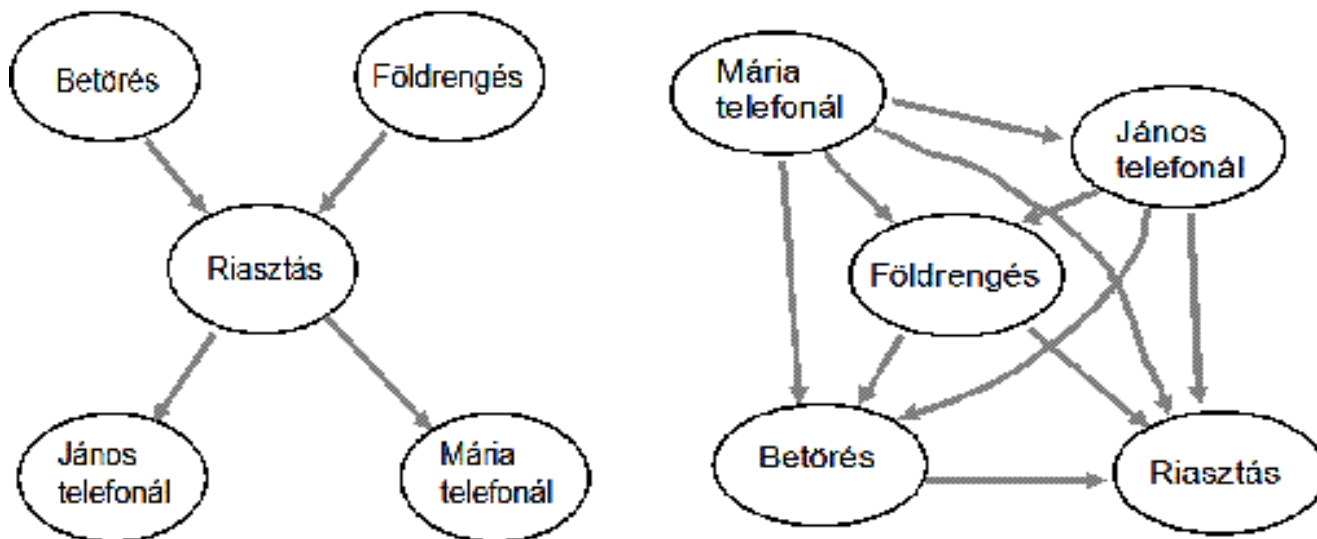
Sok (elméletileg exponenciális számú) **valószínűség**

De a legrosszabb következmény:
 néhány kapcsolat furcsa viszonyt reprezentál, ami nehéz és
nem természetes valószínűségi ítéleteket igényel, pl.

$P(\text{Földrengés} \mid \text{Mária ...}, \text{János ...}) ?$

$P(\text{Betörés} \mid \text{Földrengés}) ? \dots \dots \dots$

Okozati (kauzális) modell: kevesebb, megbízhatóbb érték, az értékeket gyakran könnyebb elérni

Következtetés valószínűségi hálókbán

Az alapvető feladat:

kiszámítani az **a posteriori** valószínűséget a **lekérdezéses változókra**, ha a **tény** ill. **bizonyíték (evidencia) változóknak** az értékei adottak:

$$P(\text{Lekérdezéses} \mid \text{Bizonyíték})$$

A riasztós példában, pl.:

$$P(\text{Betörés} \mid \text{MáriaTelefonál és JánosTelefonál})$$

Általában az *ágens* az *érzékeléséből* (vagy *egyéb következtetésből*) *kap értékeket a tény változókhoz*, és *más változók lehetséges értékeiről kérdez*, hogy *el tudja dönteni milyen cselekvéseket végezzen*.

Diagnosztikai következtetés (hatásról az okra)

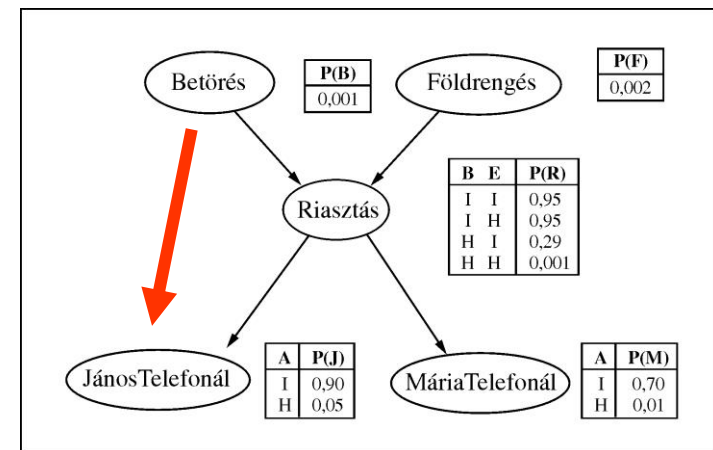
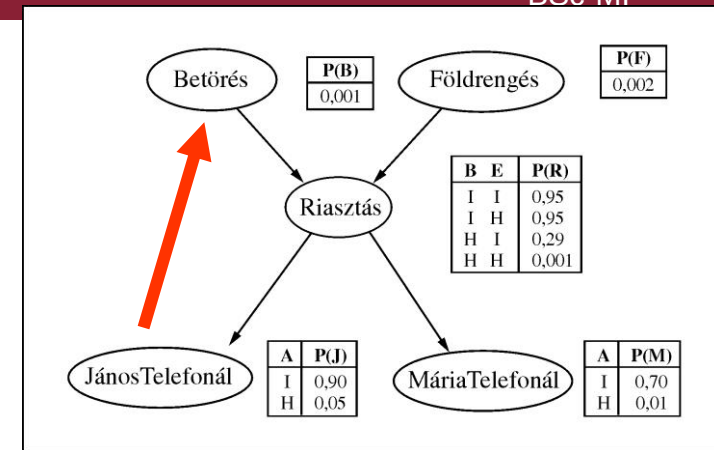
Ha adott a *JánosTelefonál*, akkor
kiszámíthatjuk pl., hogy

$$P(\text{Betörés} \mid \text{JánosTelefonál}) = 0,016.$$

Okozati következtetés (okról a hatásra)

Ha adott a *Betörés*, akkor
kiszámíthatjuk pl., hogy

$$P(\text{JánosTelefonál} \mid \text{Betörés}) = 0,67.$$

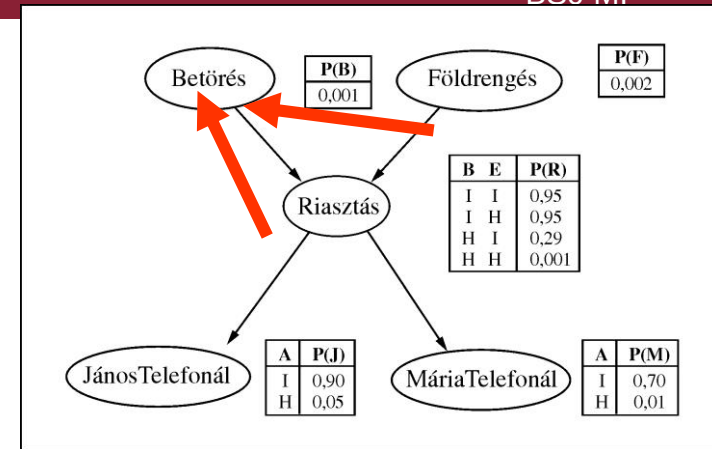

Okok közötti következtetés (következtetés egy közös hatás okai között)

Ha adott a *Riasztás*,
akkor $P(\text{Betörés} \mid \text{Riasztás}) = 0.376$.

Ha azonban hozzávesszük azt a tényt is,
hogy a *Földrengés* igaz,
akkor $P(\text{Betörés} \mid \text{Riasztás}, \text{Földrengés}) = 0.003$.

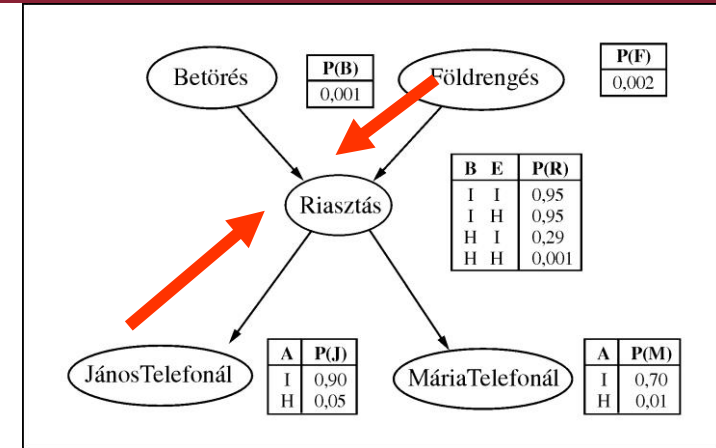
Bár a betörések és a földrengések függetlenek, az egyik jelenléte a másik valószínűségét csökkenti.
Ez a fajta következtetési mód a **kimagyarázás**.

Kevert következtetések

(a fentiek kombinált használata).

Ha a *JánosTelefonál* okozat igaz és a *Földrengés* ok hamis, akkor

$$P(\text{Riasztás} \mid \text{JánosTelefonál}, \neg \text{Földrengés}) = 0,03.$$

Ez a diagnosztikai és okozati következtetés együttes felhasználása.

Hasonlóan,

$$P(\text{Betörés} \mid \text{JánosTelefonál}, \neg \text{Földrengés}) = 0,017.$$

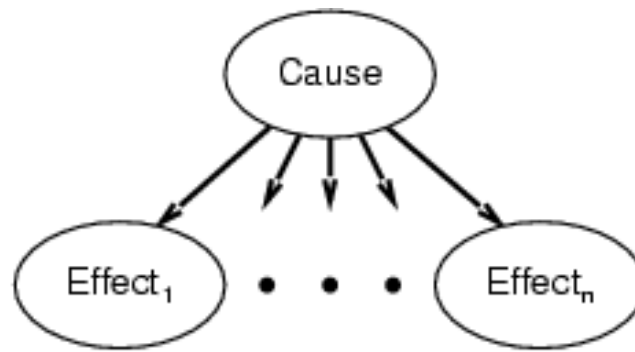
Ez a diagnosztikai és az okok közötti következtetés kombinálása.

Érzékenységi vizsgálat elvégzése, annak érdekében, hogy megértsük, hogy a modell mely vonatkozásának van a legnagyobb hatása a lekérdezéses változókra nézve.

Naiv Bayes-hálók

Feltevések:

- 1.) Kétféle csomópont lehetséges: a „**ok**” és „**következmény**”.
- 2.) A **következmények** egymástól feltételesen függetlenek egymástól feltéve az **okot**.

Naiv Bayes-hálók

Változók (csomópontok)

Flu (Influenza):

{jelen, nincs jelen}

Fever (Láz):

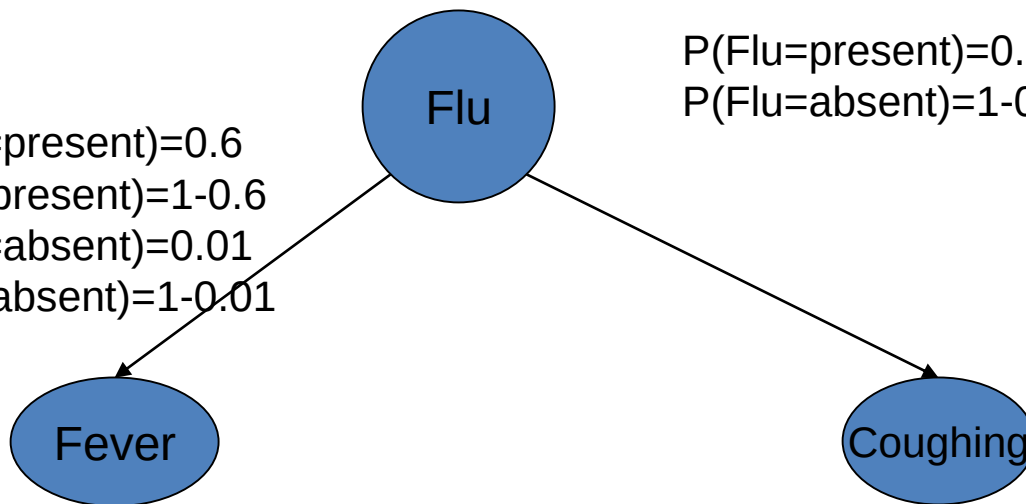
{jelen, nincs jelen}

Coughing (Köhögés):

{jelen, nincs jelen}

Modell

$P(\text{Fever}=\text{present}|\text{Flu}=\text{present})=0.6$
 $P(\text{Fever}=\text{absent}|\text{Flu}=\text{present})=1-0.6$
 $P(\text{Fever}=\text{present}|\text{Flu}=\text{absent})=0.01$
 $P(\text{Fever}=\text{absent}|\text{Flu}=\text{absent})=1-0.01$

$P(\text{Flu}=\text{present})=0.001$
 $P(\text{Flu}=\text{absent})=1-0.001$

$P(\text{Coughing}=\text{present}|\text{Flu}=\text{present})=0.3$
 $P(\text{Coughing}=\text{absent}|\text{Flu}=\text{present})=1-0.3$
 $P(\text{Coughing}=\text{present}|\text{Flu}=\text{absent})=0.02$
 $P(\text{Coughing}=\text{absent}|\text{Flu}=\text{absent})=1-0.02$

Naiv Bayes-hálók

Együttes valószínűség-eloszlás dekompozíciója:

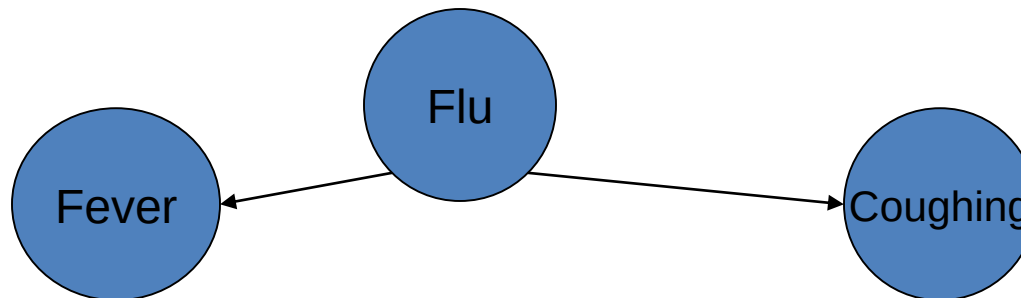
$$\begin{aligned}
 P(Y, X_1, \dots, X_n) &= P(Y) \prod_i P(X_i | Y, X_1, \dots, X_{i-1}) && // \text{lánc szabály miatt} \\
 &= P(Y) \prod_i P(X_i | Y) && // \text{naiv BN feltevés} \\
 &&& 2n+1 \text{ paraméter}
 \end{aligned}$$

Diagnosztikus következtetés:

$$P(Y | x_{i1}, \dots, x_{ik}) = P(Y) \prod_j P(x_{ij} | Y) / P(x_{i1}, \dots, x_{ik})$$

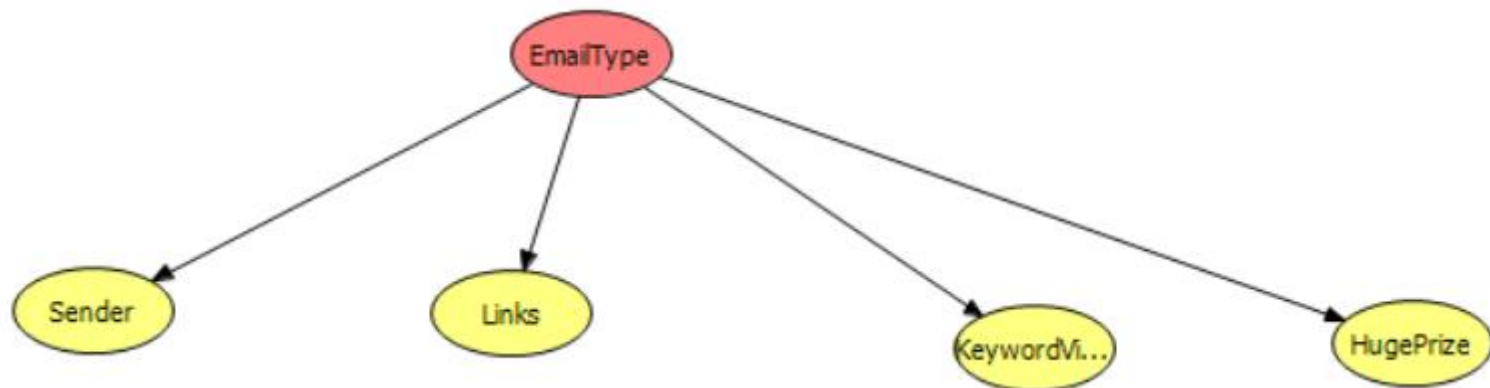
$$p(\text{Flu} = \text{present} | \text{Fever} = \text{absent}, \text{Coughing} = \text{present})$$

$$\propto p(\text{Flu} = \text{present}) p(\text{Fever} = \text{absent} | \text{Flu} = \text{present}) p(\text{Coughing} = \text{present} | \text{Flu} = \text{present})$$

Gyakorlati példa: SPAM filter

- SPAM filter
 - SPAM: yes/no [suspicious..]
 - Attributes
 - Sender, subject, link, attachment,..

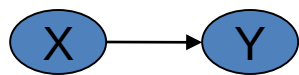
A valószínűségi hálók szemantikája

- (1) a háló = **együttes valószínűségi eloszlás** egy leírása,
- (2) a háló = **feltételes függetlenségekről szóló állítások** együttese.
- (3) a háló = **oksági kapcsolatok** együttese.

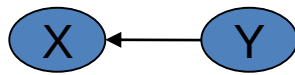
FONTOS: oksági kapcsolat $\neq$ asszociációs kapcsolat

Reichenbach's Common Cause Principle:

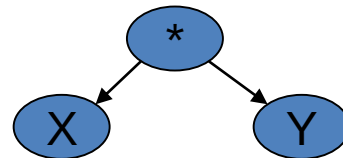
„a correlation between events X and Y indicates either that X causes Y , or that Y causes X , or that X and Y have a common cause.”

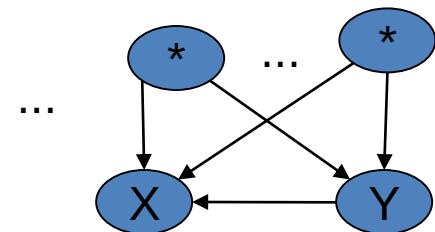
X okozza Y -t

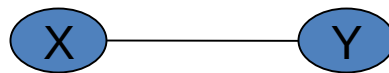
Y okozza X -et

Létezik közös ok
(pure confounding)

Y okozza X -et,
de emellett számos más
változónak is van zavaró
hatása

„ X és Y asszociált”

$D(X, Y)$